

12. *Касьяненко Т. А.* Невідомий Іван Зубенко: штрихи до творчої біографії // Прикарпатський вісник НТШ. Серія: Слово. Івано-Франківськ, 2010. № 2(10). С. 248—262.
13. *Касьяненко Т. А.* Творчість Івана Зубенка (поетика, жанрово-стильові особливості): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2011. 20 с.
14. *Кисілевська О.* Памяті письменника Івана Зубенка // Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/56999>; Краківські Вісті. 1941. Ч. 219.
15. *Кисіль З. Р.* Українське воєнно-історичне товариство (1920—1939) // Український історичний журнал. 2001. № 2. С. 100—112.
16. *Крупач М.* «Каліський Парнас»: Михайло Селегій — воїн та письменник // Слово і Час. 2008. № 10. С. 90—98.
17. *Мартинюк М.* Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914—1939 рр.): матеріали до бібліографії. Львів, 1998. 298 с.
18. *Наріжний С.* Культурно-просвітня праця в українських таборах інтернованих в б. Польщі 1920—1923 р. р. // Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. 1. С. 33—52.
19. *Николишин Д.* Іван Зубенко в Коломиї // Воля Покуття. 1941. Ч. 16.
20. *Николишин Д.* Останні дні Івана Зубенка // Воля Покуття. 1941. Ч. 14/15.
21. *Романюк М.* Зубенко Іван Сергійович // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклоп. слов. Львів, 1994. Вип. 1. С. 78—80.
22. *Романюк М. М., Галушко М. В.* Українські часописи Коломиї 1865—1994 рр.: іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 1996. 238 с.
23. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості: слов.-довід. / упорядкув. В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. С. 175.
24. *Христич Я.* Незламний партизан // Воля Покуття. 1941. Ч. 14/15.

Оксана Серета

«ТАНЕЦЬ ДУШ»: ПУБЛІЦИСТИКА МАРІЇ ПАСТЕРНАК

Проаналізовано публіцистичний доробок українського педагога, письменниці і публіцистки Марії Пастернак. Висвітлено тематичний діапазон статей її авторства на сторінках української преси (1930—1970-ті рр.). Розкрито вагомий внесок публіцистки у формування та розвиток української хореографічної думки в Галичині та на еміграції.

Ключові слова: *М. Пастернак, преса, стаття, танець, дошкільне виховання.*

This paper analyses the publicistic work of the Ukrainian teacher, writer and publicist Mariya Pasternak. The thematic range of her articles in the Ukrainian press (1930—1970s) has been reflected. The publicist's considerable contribution to rise and development of the Ukrainian choreographic opinion in Galicia and in emigration has been shown.

Keywords: *M. Pasternak, press, article, dance, preschool breeding.*

Постановка проблеми. Постать Марії Пастернак (1897—1983) є маловідомою українському загалу і здебільшого згадується у контексті висвітлення життєпису та наукової діяльності її чоловіка, відомого археолога та краєзнавця Ярослава Пастернака. Ще менше відомостей про багату публіцистичну і літературну спадщину цієї талановитої жінки, хоча їй вдалося навіть у тіні свого знаного чоловіка вповні реалізувати себе як громадську діячку, публіцистку і літераторку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повно життєпис М. Пастернак висвітлено у нарисі Л. Бурачинської (під псевд. Л. Бура) [1], окремі відомості із творчої біографії літераторки можна почерпнути із праць дослідників наукової спадщини Я. Пастернака — І. Коваля, І. Миронюка [4], Т. Романюка [6]. Фрагментарно творчий доробок М. Пастернак розкрито у статтях Т. Загородньої, Р. Пахолка [3], Л. Вишотравки [2]. Відзначимо, що у більшості цих досліджень її публіцистична і мистецько-критична діяльність висвітлена фрагментарно і побіжно. До сьогодні немає комплексного дослідження, яке б розкривало публіцистичну спадщину М. Пастернак у всій тематично-жанровій повноті і проблематиці.

Метою нашого дослідження є віднайти й опрацювати публіцистичний доробок М. Пастернак, проаналізувати проблематику її статей, подати бібліографію віднайдених публікацій.

Початок творчої діяльності М. Пастернак припадає на 1930-ті рр. — період бурхливого культурного поступу та мистецьких експериментів у Галичині. Підтримуючи активні наукові пошуки свого чоловіка, Я. Пастернака, молода вчителька і сама взялася за реалізування власних творчих ініціатив, із головою занурившись у тогочасний літературно-мистецький процес.

За плечима М. Пастернак була солідна освіта — перша жіноча школа ім. Т. Шевченка під егідою Руського педагогічного товариства у Львові та Музичний інститут ім. М. Лисенка, яку вона здобула завдяки зусиллям батька, Івана Стецика, багаторічного працівника Видавничої спілки «Діло» та співорганізатора товариства українських робітників «Сила» у Львові. До слова, навчаючись у жіночій школі, дівчина вперше ознайомилася із хореографічним мистецтвом, дослідження якого у майбутньому стало справою її життя.

Відзначимо, що свій організаторський і літературний хист М. Пастернак почала реалізовувати передовсім у педагогіці, дебютувавши 1932 р. на шпальтах журналу «Рідна Школа» зі статтею «Новочасна руханка у дівочих школах» (1932. Ч. 11). Виховна тематика була дуже близька публіцистці, адже ще юною дівчиною, у часи Першої світової війни, за розпорядженням командування Українських січових стрільців займалася налагодженням культурно-освітньої праці на Волині, зокрема, навчала вивезених туди поліських дітей. Після закінчення воєнних дій вчителювала у «Рідній Школі» у Львові. Освоївши в приватних балетних студіях модерні методики Мері Вігман, Гертруди Боденвізер, Еміля Жак-Далькроза, молода вчителька намагалася застосовувати їх у педагогічній праці та популяризувала у пресі.

У своїх публікаціях М. Пастернак (підписувалася зазвичай як Пастернакова) обстоювала потребу розвитку фізичної активності у школах з урахуванням індивідуального стилю дитини, виступала за використання елементів ритміки і пластики на уроках руханки, урізноманітнення їх «співом, музикою, танками» (Новочасна руханка у дівочих школах // Рідна Школа. 1932. Ч. 11), закликала вчителів та батьків всіляко підтримувати креативність та бажання дітей до самовираження у пластиці. Водночас авторка відзначала позитивну тенденцію у тогочасному культурному середовищі Галичини: «...сьогодні, коли не треба вже нікого переконувати про велику вагу фізичного виховання, коли вже найширші маси зрозуміли, що через фізичну справність одиниць ідемо до сили народу...» (Вправляймо з дітьми // Нова Хата. 1934. Ч. 11).

Більше того, М. Пастернак усіляко підтримувала ідею розвитку дитячого театру у Галичині, заохочувала до активної участі

дітей у театральних постановках. Так, у статті «Свято весни», опублікованій на шпальтах «Діла» (1936. Ч. 98), авторка анонсувала виставу «Свято Весни» за сценарієм В. Софроніва та хореографічною постановкою О. Федак-Драгомирецької, репрезентовану ученицями дівочої школи «Рідна Школа» ім. Б. Грінченка.

Із 1934 р. М. Пастернак була референтом дошкільного виховання у товаристві «Українська Захоронка» і наполегливо працювала над розвитком українського дошкільного виховання у Галичині, активно висвітлюючи це у пресі. Так, упродовж 1937—1939 рр. вона очолювала редакцію журналу «Українське Дошкілля», вміщуючи на його сторінках статті виховної тематики, друкуючи зразки власних ритмічних танців з описом рухів, із малюнками та нотами. Відзначимо, що у процесі опрацювання чисел цього часопису вдалося розкрити низку псевдонімів і криптонімів М. Пастернак та встановити авторство низки її непідписаних публікацій. Так, публіцистка любила «ховатися» під псевдонімами Тета Міка, Міка, криптонімами М., М. П., Ма, Мі.

М. Пастернак вела у часописі рубрику «З нашої практики», під якою вміщувала рекомендації та практичні поради «виховницям» (вихователькам) щодо проведення різних заходів у дошкіллі на кожний місяць — від пізнавально-руханкових до святкових. Зокрема, авторка наголошувала на потребі адаптування символіки свят до вікових можливостей і зацікавлень дошкільників, аби уникнути штучності і надмірної патріотичної заангажованості дитячих виступів. З цією метою публікувала варіанти сценаріїв дитячих свят, як-от: «Тарасове свято» (1938. Ч. 1), «Імянини рожі» (1938. Ч. 4), «В малиновім царстві» (1938. Ч. 5—6). Також багато уваги приділяла пізнавальним, прогулянковим заняттям, на яких діти мали навчатися українських традицій, гармонії із природою та світом (Глянуло весняне сонце зза хмар. 1938. Ч. 1; Свячене. 1938. Ч. 2; В сонячний день у дошкіллі. 1938. Ч. 4; Дитячі іграшки на літнім майдані. 1938. Ч. 5—6; Хвилина ритмічної руханки. 1938. Ч. 9—10; Ідемо на прохід... 1939. Ч. 1).

Як референт дошкільного виховання у товаристві «Українська Захоронка», М. Пастернак багато подорожувала Галичиною та поза її межами, вивчаючи досвід організації українських та іноземних дошкільних закладів, а згодом викладала свої враження у вигляді

репортажів на шпальтах «Українського Дошкілля» (В українській захоронці в Ужгороді. 1938. Ч. 9—10).

Ще однією важливою темою, яку висвітлювала на сторінках часопису публіцистка, було виховання та психологічно-емоційний розвиток дітей дошкільного віку: «Чудесні діти» (1938. Ч. 4), «Діти їдуть на вакації» (1938. Ч. 5—6).

У журналі надруковано низку пізнавальних оповідань, казок та «гутірок» для дошкільників (деякі під криптонімами або й без зазначення авторства), стиль написання яких дає нам підстави припускати, що їх авторкою є саме М. Пастернак. Серед них: «Зайчикові крашанки» (1938. Ч. 2), «Жабонька та її друг песик» (1938. Ч. 3), «Як курочка Сорокатенька подорожувала літаком» (1938. Ч. 7—8), «Як Лесин кабатик по полі ходив?» (1938. Ч. 9—10), «Мамині руки» (1939. Ч. 1), «Катрусина перемога» (1939. Ч. 2).

Наукові відкриття чоловіка надихнули М. Пастернак на написання оповідань для дітей про археологічні дива, які вона надрукувала на шпальтах журналу «Українське Дошкілля», — «Синцьо в Крилосі» (1938. Ч. 7—8) і «Золотий Тік» (1939. Ч. 2).

Також вміщувала рецензії на книжкові новинки для дітей та вихователів під рубрикою «З нових книжок».

Водночас М. Пастернак активно публікувала в українській пресі статті з історії та розвитку хореографічного мистецтва, рецензії на різні музичні та танцювальні імпрези. Зокрема, авторка тісно співпрацювала із міжвоєнними часописами «Діло», «Назустріч», «Нова Хата».

Варто підкреслити, що М. Пастернак чудово володіла пером — легко, метафорично, поетично вміла описати ту чи іншу мистецьку подію, тонко вловити і передати настрій імпрези та її учасників. Публікації відзначалися високим фаховим рівнем викладу матеріалу, засвідчували поважне знання авторкою танцювального мистецтва, володіння спеціальною термінологією, глибоке розкриття проблеми, ґрунтовний аналіз останніх тенденцій у царині досліджуваних видів мистецтва.

Як ми вже згадували, М. Пастернак була прихильницею далькросівської концепції музично-ритмічного виховання дітей, яка передбачала поєднання засобів музики і фізичної культури у навчальному процесі. Обґрунтовуючи потребу застосування цієї ме-

тодики у Галичині, авторка зазначала, що вона підкреслює «не тільки ритм, але й мелодію, гармонію, вчить розуміти і відчувати музичні твори та індивідуально інтерпретувати їх рухами тіла» (Вечір ритмічної гімнастики у Муз. Інституті ім. Лисенка у Львові // Діло. 1934. Ч. 144). З огляду на це педагог у своїх статтях обстоювала важливе значення ритміки у системі виховання дошкільників та молодших школярів, оскільки вона «дає підклад умузикування», «виробляє естетику й гармонію танкового руху та побуджує думку у напрямку самостійної інтерпретації й композиції» (На службі Терпсихори // Назустріч. 1936. Ч. 10).

М. Пастернак однією із перших на теренах Галичини почала висвітлювати у пресі процес становлення української хореографії, зокрема авторських танцювальних шкіл та їх інтегрування у західноєвропейський культурний простір. Авторка досліджувала «соціальні та культурні джерела впливу мистецтва Заходу» [8, с. 268] на розвиток сучасного українського танцю першої половини ХХ ст. Так, у своїх публікаціях дослідниця констатувала, що модерний «сценічний танок, неспокійний у шуканні нових доріг і нових можливостей вислову, скидає сміло зі себе банальну й перестарілу форму» (На службі Терпсихори // Назустріч. 1936. Ч. 10), шукає «нової форми вислову, нового, духові часу відповідного стилю», щоби піднятися знову «на висоту справжнього мистецтва поруч своїх рідних сестер, музики й поезії» (Що нового в танковому мистецтві // Нова Хата. 1939. Ч. 3).

Чи не найбільший блок серед публіцистичного доробку М. Пастернак становлять мистецько-критичні рецензії, які є своєрідною хронікою музично-танцювального життя міжвоєнної Галичини. Завдяки цим статтям можна реконструювати тогочасне музичне середовище, зокрема дізнатися, які відомі люди виступали у стінах Львівської опери у період між двома світовими війнами.

Зазначимо, що львівська сцена особливо оживлялася у розпал мистецького сезону — у той час її підкорювали східні та європейські знаменитості зі світовим іменем. Кожен такий виступ не залишався поза увагою М. Пастернак, і вона жваво відгукувалася на нього у пресі. Більшість рецензій опубліковано на шпальтах щоденника «Діло» під рубриками «Зі сцени й естради» та «З театру», як-от: «Вечір плястичних танків Белі Кацовой» (1936. Ч. 61), «Льво-

да Галяма» (1937. Ч. 224), «Гертруда Боденвізер» (1937. Ч. 268), «Великий театр: виступ індійського танцюриста Рам. Гопала» (1938. Ч. 199), «Лавреатки міжнародного конкурсу мистецького танку в Брюсселі на львівській сцені» (1939. Ч. 138).

Із цих рецензій дізнаємося, що львівська публіка не завжди була готова до новомодних віянь у мистецтві танцю, тому «не дуже могла засмакувати у цьому новому жанрі і найти властиве його значіння, не була чомусь захоплена цим гротесково-ексцентричним репертуаром» (Вечір характеристикних і гротескових танків Валески Герт. 1935. Ч. 287). З іншого боку, незвичні танцювальні дійства зарубіжних гостей все одно приваблювали львівського глядача — давалася взнаки «неспокійна цікавість побачити щось зовсім нове, досі нам незнане...» (Вечір танку, музики та співу. 1936. Ч. 262).

Набагато прихильніше українство зустрічало виступи українських танцівниць Оксани Федак-Драгомирецької, Дарки Кравців, Оленки Заклинської, Галі Голубовської-Болтарович. На деяких концертах публіка наповнювала «салю по береги» (Вечір танку, музики та співу. 1936. Ч. 262). Високо їх оцінювала й М. Пастернак, відзначаючи, що «буйний та барвистий український народній побут є невичерпним джерелом мистецьких хореографічних задумів і міг би втримати неодну українську балетову групу» (Народній танок на сцені (З приводу виступу О. Заклинської на «Мистецькому Вечорі»). 1938. Ч. 31). А тому, на думку критика, українським хореографам варто було продовжувати свої «дальші студії, щоб розвинути народній танок з тісного примітиву у пишні сценічні форми» (Там само).

Невідомою сторінкою публіцистичної діяльності М. Пастернак є подорожні нариси із мандрівок Європою у 1930-х рр., які вона вміщувала в українській пресі. У цих статтях проявилася ще одна грань творчого таланту публіцистки — вміння настільки «смачно» і метафорично розповісти про побачене, що у читача мимоволі виникало відчуття, ніби він це бачить на власні очі. Серед них: «Штрбське Плесо» (Діло. 1939. Ч. 188), «Мамая» (Назустріч. 1936. Ч. 13), «Семигород, рай туристів» (Назустріч. 1936. Ч. 19), «У столиці Арпадів» (Назустріч. 1937. Ч. 12).

Ці подорожі на «вікенд» були «ковтком» свіжого повітря, можливістю «забути про все у цій хвилині і радіти, радіти життям та

його безмежною красою!» (Семигород, рай туристів // Назустріч. 1936. Ч. 19). Навіть звичайний ранок у Берліні в інтерпретації М. Пастернак ставав поетичною пригодою: «Місто ожило, та не життям трудовим і буденним, не одноманітним скавулінням фабричних сирен, але барвистими людськими струмками, що плывуть з поспіхом відосередньою силою, начеб хотіли якнайшвидше відстатись із бетоново-залізних кліщів міста» (Вік-енд великого міста // Діло. 1938. Ч. 153).

Нова світова війна внесла неочікувані коректи у творчі плани М. Пастернак. Відновити публіцистичну діяльність їй вдалося лише 1941 р. на шпальтах української легальної преси — продовжила розробляти педагогічну і хореографічну проблематику.

Упродовж 1941—1944 рр. вона була референтом дошкільного відділу Українського Центрального Комітету у Львові, разом із помічниками працювала над розширенням мережі дошкільних закладів у Галичині, а також започаткуванням нових садків на Підляшші, Поліссі, Волині і Лемківщині [7, с. 380].

Своїми публікаціями М. Пастернак намагалася привернути увагу громадськості Львова до проблем українського дошкілля. Ключовою тезою більшості із них була потреба «виховати здорове покоління, створити нову людину, яка на згарищах і руїнах старого світу започаткує нове, краще життя» (Завдання й основи праці в дитячих садках // Українська Школа. 1942. Ч. 1—2). З огляду на це авторка наголошувала, що варто враховувати «психічні особливості дошкільної дитини як прагнення емоційних переживань, що проявляється в постійному шуканні все нових ситуацій» (Там само). Зокрема, дошкільній тематиці присвячені публікації: «Засоби й форми дошкільного виховання» (Українська Школа. 1943. Ч. 10—12), «У 50-річчя першої української захоронки» (Львівські Вісті. 1943. Ч. 238), «Між дошкільнятами на Замковій горі» (Краківські Вісті. 1943. Ч. 176), «Куди нам тепер іти?» (Краківські Вісті. 1943. Ч. 201) та ін.

Варто відзначити, що зі статті «Купуємо дітям іграшки!» (Краківські Вісті. 1943. Ч. 277—278), в якій йдеться про важливу пізнавальну роль іграшки у житті дошкільника, дізнаємося цікавий і маловідомий факт: школа деревного промислу в Яворові на Львівщині з ініціативи кооперативу «Українське Народне Мистецтво»

на початку 1940-х рр. виробляла іграшки-конструктори історичної тематики, як «“Запорозька Січ”, княже військо, також складані моделі українських церков, хат, господарських будинків» (ч. 277).

Ще однією важливою темою, яку порушувала М. Пастернак у пресі, було продукування якісної дитячої книги, яка б відповідала потребам «виховання й навчання дітвори» (Дитяча книжка — могутній чинник виховання // Краківські Вісті. 1943. Ч. 71). Насамперед йшлося про важливість диференціювання дитячої літератури за віковим принципом, врахування психологічних та когнітивних аспектів кожної окремої вікової категорії (від дошкільників до підлітків) у підборі та ілюструванні матеріалу тощо. Часто сама здійснювала огляди книжкових новинок для українських дітей і вміщувала рецензії на них у пресі, як-от на книги К. Малицької «В гурті краще» й «І звірята співпрацюють» (Українське Дошкілля. 1939. Ч. 2).

Поза тим, М. Пастернак не полишила свого основного захоплення — дослідження тенденцій розвитку танцювального мистецтва загалом та українського зокрема. Невтомно доводила у своїх численних статтях його самодостатність: «...сценічний танок не є додатком до інших родів мистецтва, але є цілковито самостійним мистецтвом з усіма творчими поривами й пристрастями, що це музика рухів, поезія і драма без слів» («Пер Гінт» у балетному опрацюванні // Наші Дні. 1942. Ч. 4).

Безсумнівним її внеском в українську хореографічну думку є персоналії українських танцівниць, які згодом лягли в основу монографії «Українська жінка в хореографії». Багато таких оглядів дослідниця публікувала на шпальтах легальних українських газет. Для прикладу, у статті «Сильвети українських танечниць» (Наші Дні. 1942. Ч. 3) вміщено короткий огляд життєпису і творчості відомих на той час українських балерин — Валентини Переяславець, Оленки Заклинської, Дарки Кравців, Дарії Нижанківської, Ірини Соколовської та Олександри Щурат. У низці публікацій розкрито діяльність Української балетної студії у Львові: «Нові обрії мистецького танку» (Краківські Вісті. 1942. Ч. 144), «З балетної студії ІНТ у Львові» (Краківські Вісті. 1942. Ч. 146), «З балетної студії» (Наші Дні. 1942. Ч. 8).

Численні мистецько-критичні рецензії авторства М. Пастернак, опубліковані на шпальтах української легальної періодики, охоплювали увесь спектр українського музично-театрального життя Львова періоду німецької окупації. Львівську сцену тоді вкотре підкорювали світові знаменитості у царині балету, однак, як писала хореограф, публіка не завжди була готова вповні зрозуміти «того стихійного ентузіазму, що його своєю повітряною кантиленою викликували світової слави танечниці та їх незрівняні партнери» (Вистава «Пер Гінта» у Львові // Краківські Вісті. 1942. Ч. 37). Водночас авторка відзначала іншу позитивну тенденцію — «львівський державний балет підіймається вгору та добуває собі все нове признание і симпатію театральних бувальців» (Львівський оперний театр // Краківські Вісті. 1942. Ч. 120).

Навесні 1944 р. М. Пастернак разом із чоловіком емігрувала спершу до Відня, а звідти — до Німеччини, із травня 1949 р. мешкала в Канаді, у Торонто. Там продовжувала дописувати до еміграційних часописів, ознайомлюючи читачів із новими течіями модерного танцювального мистецтва, досягненнями українських митців у цій царині, а також вміщувала матеріали педагогічно-виховного спрямування.

Як педагог порушувала на шпальтах газети «Свобода» «вічну» тему взаємин батьків і дітей — насамперед йшлося про моральне та духовне відчуження один від одного у важкий післявоєнний час, коли спостерігалася заакцентованість на матеріальних цінностях. Публіцистка наголошувала на потребі створення в родині атмосфери «довір'я, любови і відповідальності за слова і вчинки» (Українська мати в боротьбі за моральне оздоровлення родини. 1952. Ч. 241). В інших статтях зосереджувала увагу на особливостях виховання дошкільників (Читай ще раз... 1955. Ч. 10) та підлітків (Діти — в таборах і поза ними. 1953. Ч. 175).

М. Пастернак виступала за загальне музично-фізичне виховання дітей у навчанні. Давала поради щодо вибору хореографічної школи для дитини залежно від очікувань батьків — задля формування естетичного фізичного руху і ритмічного чуття чи з метою опанування класичного балету і подальшого кар'єрного зростання у цій професії (Балетні школи. 1957. Ч. 220).

Поза тим, левову частку публіцистичного доробку М. Пастернак на еміграції становлять статті з теорії та історії танцювального мистецтва, зокрема на шпальтах «Свободи». Відстежуючи останні тенденції, критик писала, що мистецькі ідеали у танці зазнають суттєвих змін, «наближаючись щораз більше до рівня і вимог нового періоду, віддзеркалюючи сучасну думку і дух часу» (Інтелектуалізм в модерному танковому мистецтві. 1961. Ч. 132). Авторка вважала прийнятним використання у балеті давніх технік та репертуару, водночас відзначала, що традиція як «дуже важливий чинник у безпереривності культури» «не сміє спиняти вільної мистецької творчості в експериментуванні й шуканні нових форм вислову, в реалізуванні нових задумів» (Арабески й піруети. 1958. Ч. 208).

Будучи прихильницею сучасної хореографії, М. Пастернак пояснювала читачам, що модерний мистецький танець «не є відірваний від традиції і не є асоціальний», хоча «вимагає напруження думки глядача, бо зовнішньо він інший від того, що публіка звикла бачити на сцені» (Туґа за абстрактом. 1955. Ч. 23). Безумовним плюсом сучасного балету дослідниця вважала те, що він не залишав публіку осторонь: «...в одних нові твори викликають захоплення, в других обурення, однак ніхто не проходить попри них байдуже» (Інтелектуалізм в модерному танковому мистецтві. 1961. Ч. 132).

Досліджуючи здобутки європейського балету, М. Пастернак водночас продовжувала вболівати за поступ рідного танцювального мистецтва, яке через історичні реалії переживало непрості часи. Пильно стежила за творчістю українських танцівниць, висвітлюючи їхні успіхи у пресі: «Поезія і проза в танках Роми Прийми» (1964. Ч. 239).

Водночас критик із сумом відзначала, що багато талановитих українських танцюристів «подибується як безбатченків по чужих групах, часом з задержанням рідного імені й національної свідомости, одначе частіше захованих за мистецьке псевдо». Така ситуація не сприяла розвитку національного балету, оскільки митці усі свої здобутки «віддають на службу чужинцям, збагачують чужу культуру, відходять від нас фізично, а з часом і духово» (Арабески й піруети. 1958. Ч. 208). З огляду на це М. Пастернак у своїх статтях закликала українських танцюристів відкрито декларувати себе

українцями навіть у чужих трупах, щоб у такий спосіб популяризувати ім'я своєї країни в очах «інтелігентних чужинців».

Проаналізований нами різножанровий і різнотематичний масив публіцистики (*див.* «Додаток») репрезентує М. Пастернак як багатогранну творчу особистість, що змогла вповні зреалізувати себе як педагог, письменниця, публіцистка і критик. Низка публікацій із дошкільної педагогіки та психології й донині не втратили своєї актуальності і можуть бути використані у сучасному дошкільлі. Йдеться насамперед про статті, в яких авторка приділяла чимало уваги емоційному інтелекту та когнітивному розвитку у дошкільному вихованні.

Однак чи не найбільше творчий таланти та письменницький хист М. Пастернак розкрився у численних проблемних та мистецько-критичних статтях з історії та теорії танцювального мистецтва. У своїх публікаціях вона фахово висвітлювала особливості виникнення та функціонування фольклорного, класичного та модерного танцю, обстоювала потребу інтегрування українського балету в західноєвропейську культуру, популяризувала здобутки танцівниць українського походження. Як справедливо зауважує О. Копач, «з цієї ділянки мистецтва залишила вона в нашій культурній скарбниці унікальну студію про українське модерне мистецтво танку» [5].

1. *Бура Л.* [Бурачинська Л.]. Невтоптаними шляхами // Наше Життя. Нью-Йорк, 1966. Ч. 7—8. С. 9—10.
2. *Вишотравка Л. І.* Історичний аспект розвитку ритмопластичного методу Е. Жак-Далькроза в Україні (20—30-ті рр. ХХ ст.) // Культура і мистецтво у сучасному світі: наукові записки КНУКіМ. Київ, 2010. Вип. 11. С. 47—54.
3. *Завгородня Т. К., Пахолок Р. І.* Науково-освітня діяльність Марії Пастернак (1897—1983 рр.) // Педагогічні науки: зб. наук. пр. Херсон, 2013. Вип. 63. С. 10—14.
4. *Коваль І., Миролюк І.* Ярослав Пастернак — дослідник старожитностей України. Івано-Франківськ, 2006. 144 с.
5. *Копач О.* На смерть визначної Українки — Марії Пастернак // Наше Життя. 1983. Ч. 9. С. 20.
6. *Романюк Т.* Ярослав Пастернак: родина, особистість, творчість // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2010. Вип. 14. С. 455—493.

7. *Середа О.* Пастернак (Пастернакова) Марія Іванівна // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклоп. слов. Львів, 2013. Вип. 20. С. 379—380.
8. *Шабаліна О.* Розвиток українського хореографічного мистецтва на початку ХХ ст.: джерела та тенденції // Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2016. Вип. 28. С. 263—273.

Додаток

Бібліографія віднайдених праць М. Пастернак¹

Статті з дошкільної педагогіки та виховання:

1. *М.* В малиновім царстві // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 5—6.
2. *М.* Дитячі іграшки на літнім майдані // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 5—6.
3. *М. П.* Весна в Брюховичах: Курс інструкторок дитячих садків // Львівські Вісті. 1943. Ч. 26.
4. *М. П.* Вистава дитячої творчості // Краківські Вісті. 1942. Ч. 176.
5. *М. П.* Вступайте до Державних семінарій для дитячих виховниць // Львівські Вісті. 1943. Ч. 181.
6. *М. П.* Глянуло весняне сонце зза хмар... // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 1.
7. *М. П.* Імянини рожі // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 4.
8. *М. П.* Куди нам тепер іти? // Краківські Вісті. 1943. Ч. 201.
9. *М. П.* Мамині руки // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 1.
10. *М. П.* Між дошкільнятами на Замковій горі // Краківські Вісті. 1943. Ч. 176.
11. *М. П.* У 50-річчя першої української захоронки // Львівські Вісті. 1943. Ч. 238.
12. *М. П.* Хвилина ритмічної руханки // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
13. *Ма.* Діти їдуть на вакації // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 5—6.
14. *Міка.* Плетиво для немовлят // Львівські Вісті. 1943. Ч. 226.

¹ Укладена бібліографія потребує додаткових наукових пошуків, оскільки не вдалося опрацювати *de visu* деякі еміграційні видання, в яких могла публікуватися *М. Пастернак*. Також до цього списку не ввійшла низка публікацій за підписом *М. П.*, авторство яких наразі складно обґрунтувати, оскільки криптонімом *М. П.* (від псевдоніма *Мирослав Полоницький*) у легальній пресі підписувався також *Мирослав Семчишин*, який теж висвітлював культурологічну і шкільну тематику.

15. *Пастернакова М.* В соняшний день у дошкіллю // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 4.
16. *Пастернакова М.* В українській захоронці в Ужгороді // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
17. *Пастернакова М.* Вправляймо з дітьми // Нова Хата. 1934. Ч. 11.
18. *Пастернакова М.* Дитяча книжка — могутній чинник виховання // Краківські Вісті. 1943. Ч. 71.
19. *Пастернакова М.* Діти — в таборах і поза ними // Свобода. 1953. Ч. 175.
20. *Пастернакова М.* Завдання й основи праці в дитячих садках // Українська Школа. 1942. Ч. 1—2.
21. *Пастернакова М.* Засоби й форми дошкільного виховання // Українська Школа. 1943. Ч. 10—12.
22. *Пастернакова М.* Маленькі наші ноги... // Нова Хата. 1935. Ч. 23.
23. *Пастернакова М.* Новочасна руханка у дівочих школах // Рідна Школа. 1932. Ч. 11.
24. [*Пастернакова М.*]. Плянування занять у дошкіллю // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 7—8.
25. *Пастернакова М.* Свято весни // Діло. 1936. Ч. 98.
26. [*Пастернакова М.*]. Свячене // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 2.
27. *Пастернакова М.* Тарасове свято // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 1.
28. *Пастернакова М.* Українська мати в боротьбі за моральне оздоровлення родини // Свобода. 1952. Ч. 241.
29. *Пастернакова М.* Читай ще раз... // Свобода. 1955. Ч. 10.
30. *Тета Міка.* Ідемо на прохід... // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 1.
31. *Тета Міка.* Чудесні діти // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 4.

Статті з історії та теорії танцю:

32. *Пастернакова М.* Арабески й піруети // Свобода. 1958. Ч. 208.
33. *Пастернакова М.* Балетні школи // Свобода. 1957. Ч. 220.
34. *Пастернакова М.* Душа і танок // Назустріч. 1935. Ч. 10.
35. *Пастернакова М.* Жак Далькроз і ритмічна руханка // Назустріч. 1934. Ч. 10.
36. *Пастернакова М.* З балетної студії // Наші Дні. 1942. Ч. 8.
37. *Пастернакова М.* З балетної студії ІНТ у Львові // Краківські Вісті. 1942. Ч. 146.
38. *Пастернакова М.* З театру // Краківські Вісті. 1943. Ч. 232.
39. *Пастернакова М.* Інтелектуалізм в модерному танковому мистецтві // Свобода. 1961. Ч. 132—133.

40. *Пастернакова М.* Кризь призму часу: Українська Жінка в суспільно-харитативній ділянці // Свобода. 1975. Ч. 182—183.
41. *Пастернакова М.* Кругом давних і нових танків // Нова Хата. 1933. Ч. 3.
42. *Пастернакова М.* Купуємо дітям іграшки! // Краківські Вісті. 1943. Ч. 277—278.
43. *Пастернакова М.* На службі Терпсихори // Назустріч. 1936. Ч. 10.
44. *Пастернакова М.* Нові обрії мистецького танку // Краківські Вісті. 1942. Ч. 144.
45. *Пастернакова М.* Поезія і проза в танках Роми Прийми // Свобода. 1964. Ч. 239.
46. *Пастернакова М.* Сильвети українських танечниць // Наші Дні. 1942. Ч. 3.
47. *Пастернакова М.* Танкова сага Америки // Свобода. 1953. Ч. 75.
48. *Пастернакова М.* Танці Далекого Сходу // Свобода. 1959. Ч. 10—11.
49. *Пастернакова М.* Туга за абстрактом // Свобода. 1955. Ч. 23.
50. *Пастернакова М.* Що нового в танковому мистецтві // Нова Хата. 1939. Ч. 3.
51. *Пастернакова Міка.* Слідами Ізадори Дункан // Назустріч. 1934. Ч. 19.

Рецензії:

52. *М. П. Богдан Романчук:* Українське письменство [рецензія] // Львівські Вісті. 1941. Ч. 98.
53. *М. П. К. Малицька «В гурті краще»; К. Малицька «І звірята співпрацюють»* [рецензія] // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 2.
54. *Пастернакова М.* «Балетний вечір» в українському театрі // Львівські Вісті. 1941. Ч. 88.
55. *Пастернакова М.* Великий театр: виступ індійського танцюриста Рам. Гопаля // Діло. 1938. Ч. 199.
56. *Пастернакова М.* Вечір плястичних танків Белі Кацової // Діло. 1936. Ч. 61.
57. *Пастернакова М.* Вечір плястичних танків школи Белі Кацової // Діло. 1939. Ч. 56.
58. *Пастернакова М.* Вечір ритмічної гімнастики у Муз. Інституті ім. Лисенка у Львові // Діло. 1934. Ч. 144.
59. *Пастернакова М.* Вечір танку, музики та співу // Діло. 1936. Ч. 262.
60. *Пастернакова М.* Вечір характеристичних і гротескових танків Валески Герт // Діло. 1935. Ч. 287.
61. *Пастернакова М.* Вистава «Пер Гінта» у Львові // Краківські Вісті. 1942. Ч. 37.

62. *Пастернакова М.* Гуцульський балет у Львові // *Краківські Вісті.* 1942. Ч. 202.
63. *Пастернакова М.* Гертруда Боденвізер // *Діло.* 1937. Ч. 268.
64. *Пастернакова М.* Живі ляльки. Фантастична казка Миколи Шугаєвського у 4-ох відслонах зі співами й танками // *Діло.* 1936. Ч. 124.
65. *Пастернакова М.* З вечора танку, музики та співу // *Назустріч.* 1936. Ч. 23).
66. *Пастернакова М.* Лавреатки міжнароднього конкурсу мистецького танку в Брюсселі на львівській сцені // *Діло.* 1939. Ч. 138.
67. *Пастернакова М.* Львівський оперний театр // *Краківські Вісті.* 1942. Ч. 120.
68. *Пастернакова М.* Льода Галяма // *Діло.* 1937. Ч. 25.
69. *Пастернакова М.* Льода Галяма // *Діло.* 1937. Ч. 224.
70. *Пастернакова М.* Міжнародня вистава ремесла в Берліні // *Нова Хата.* 1938. Ч. 17—18.
71. *Пастернакова М.* Народній танок на сцені (з приводу виступу О. Заклинської на «Мистецькому Вечорі») // *Діло.* 1938. Ч. 31.
72. *Пастернакова М.* «Пер Гінт» у балетному опрацюванні // *Наші Дні.* 1942. Ч. 4.
73. *Пастернакова М.* Перед цікавою жіночою імпрезою // *Діло.* 1935. Ч. 306.
74. *Пастернакова М.* Театр різnorodностей: «танковий» концерт Марини Бронєвської та її групи // *Діло.* 1939. Ч. 93.

Подорожні нариси:

75. *Пастернакова М.* Вік-енд великого міста // *Діло.* 1938. Ч. 153.
76. *Пастернакова М.* Мамая // *Назустріч.* 1936. Ч. 13.
77. *Пастернакова М.* Семигород, рай туристів // *Назустріч.* 1936. Ч. 19.
78. *Пастернакова М.* У столиці Арпадів // *Назустріч.* 1937. Ч. 12.
79. *Пастернакова М.* Штрбське Плесо // *Діло.* 1939. Ч. 188.

Художні нариси:

80. *Пастернакова М.* Лещетарі під Свят-Вечір // *Діло.* 1939. Ч. 5.
81. *Пастернакова М.* Свят-вечір самотніх // *Свобода.* 1975. Ч. 240.
82. *Пастернакова М.* У білу сніжну даль // *Нова Хата.* 1935. Ч. 1.
83. *Пастернакова М.* Як весна пробудиться // *Рідна Школа.* 1932. Ч. 9.

Спогади:

84. *Пастернакова М.* Стежка біля дороги // *Свобода.* 1978. Ч. 71.
85. *Пастернакова М.* Страйк // *Жінка.* 1935. Ч. 12.

Казки, оповідання:

86. *М.* У лісі (Звірі готовляться до зими) // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
87. *М.* Як Лесин кабатик по полі ходив? // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
88. *М. П.* Звідки взялися незабудьки на землі [переказ з нім.] // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 5—6.
89. *М. П.* Несеться гомін по луках... // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 2.
90. *Мі.* Як курочка Сорокатенька подорожувала літаком // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 7—8.
91. [*Пастернакова М.*]. Без чобіт // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
92. [*Пастернакова М.*]. Годуйте зимою пташки... // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
93. [*Пастернакова М.*]. Жабонька та її друг песик // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 3.
94. [*Пастернакова М.*]. Зайчикові крашанки // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 2.
95. *Пастернакова М.* Золотий Тік // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 2.
96. [*Пастернакова М.*]. Катрусина перемога // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 2.
97. [*Пастернакова М.*]. Навіщо сніг! // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
98. *Пастернакова М.* Прийшла до дітей казка... // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 9—10.
99. *Пастернакова М.* Пташки вертаються // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 1.
100. [*Пастернакова М.*]. Як буряк став цукром // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 2.
101. [*Пастернакова М.*]. Як квочка висиджує курятка // Українське Дошкілля. 1939. Ч. 1.
102. *Тета Міка.* Синцьо в Крилосі // Українське Дошкілля. 1938. Ч. 7—8.

Окремі видання:

103. *Пастернакова М.* Заняття в дитячому садку. Торонто, 1959.
104. *Пастернакова М.* Українська жінка в хореографії. Вінніпег, 1963.